

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมในสมัยรัตนโกสินทร์
ชนชั้นนำของไทยได้มีความเปลี่ยนแปลงทางความคิดในอันที่จะให้ความสำคัญแก่มนุษย์
มากขึ้น ซึ่งหมายความว่ารวมถึงการมองเห็นคุณค่าของสตรีในฐานะที่เป็นมนุษย์ด้วย
เช่นกัน ความเปลี่ยนแปลงทางความคิดนี้เข้ามาภายหลังจากที่มีการรับอิทธิพลตะวันตก
ซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางความคิดในหมู่มชนชั้นนำอีกครั้งหนึ่ง ที่สำคัญคือ การ
รับรู้และยอมรับในแพทยศาสตร์และการปกครองระบอบสมัยใหม่ และการเกิดแนวความคิดที่
เห็นคุณค่าของชีวิตมนุษย์ ความคิดเหล่านี้ได้ทำให้ชนชั้นสูงพยายามส่งเสริมการศึกษา
พยาบาลแผนใหม่เพื่อช่วยเหลือคนที่เจ็บไข้ได้ป่วย การแพทย์และการปกครองแผนใหม่
นี้ ทำให้การมีนางพยาบาลเป็นเรื่องจำเป็น เพราะคนไข้ต้องอยู่โรงพยาบาลชั่วระยะ
เวลาหนึ่ง เนื่องจากการรักษาพยาบาลจำเป็นต้องอาศัยการสังเกตอาการคนไข้ และ
วิธีการรักษาพยาบาลบางอย่างก็ทำให้คนไข้ต้องพักฟื้นอยู่ในโรงพยาบาลด้วย จาก
ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ทำให้สตรีไทยจำนวนหนึ่งได้เข้ามาประกอบอาชีพพยาบาล

พัฒนาการของการจัดการศึกษาพยาบาลและวิชาชีพพยาบาลในสังคมไทย
อาจกล่าวได้โดยสรุปดังนี้ พัฒนาการของการจัดการศึกษาพยาบาลมีจุดเริ่มต้นมา
จากการเปลี่ยนแปลงลักษณะของการแพทย์ในประเทศไทย ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อมีการรับ
วิธีการรักษาทางการแพทย์แผนตะวันตก เข้ามาโดยมิชชันนารี นิกายโปรเตสแตนต์
เป็นผู้นำมาเผยแพร่ ทั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในครั้งแรก
การแพทย์แผนตะวันตกยังเป็นสิ่งที่ชนชั้นนำให้ความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง แต่ต่อมา
ชนชั้นนำบางส่วนก็เริ่มเล็งเห็นประโยชน์ และให้การยอมรับ อันนำไปสู่การเปลี่ยน
แปลงโลกทัศน์ทางการแพทย์ของชนชั้นนำเหล่านี้ มิชชันนารีคนแรก ๆ ที่มีบทบาทอย่างมาก
ในการวางรากฐานการแพทย์แผนตะวันตกก็คือหมอบรัดเลย์ ซึ่งมาเปิดโอสถศาลาขึ้นใน

กรุงเทพ และทำการรักษาผู้ป่วยควบคู่ไปกับการเผยแพร่คริสต์ศาสนา การแพทย์แผนตะวันตก
ที่หมอบริคเลย์และมิชชันนารีอื่น ๆ นำเข้ามามีทั้งวิธีการปลูกฝี การผ่าตัดและการศัลยกรรม
เป็นต้น แม้ว่าหมอบริคเลย์จะได้รับความไว้วางใจจากชนชั้นนำ โดยสามารถเข้าไปรักษา
ตามวังและบ้านขุนนาง ได้ก็ตาม แต่วิธีการของหมอบริคเลย์ก็ยังไม่ได้รับการเชื่อถือ
จากชนชั้นนำส่วนใหญ่ เนื่องจากชนชั้นนำของไทยจะพยายามแยกระหว่างคริสต์ศาสนา
และความเจริญ แล้วเลือกรับเฉพาะสิ่งที่เห็นว่าเป็น "ความเจริญ" ที่มีความหมายหรือ
ความสำคัญต่อสังคมไทยเท่านั้น

มูลเหตุสำคัญอันเป็นพื้นฐานที่นำมาสู่การก่อตัวของวิชาชีพแพทย์และพยาบาล
ก็คือ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของชนชั้นนำในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีได้เห็นราษฎร
เป็นไพร่ฟ้าที่สังกัดมูลนายอีกต่อไป แต่เห็นว่าเป็น "พลเมือง" ในระบบรัฐบาลใหม่ที่มี
ส่วนสำคัญและมีหน้าที่ต่อรัฐอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การเป็นทหารเพื่อรับใช้บ้านเมือง
และรับใช้เกียรติยศของตน เป็นต้น กล่าวได้ว่าการจัดตั้งโรงพยาบาลและการวางรากฐาน
สาธารณสุขซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เป็นการดำเนินการจากหมุ่ชน
ชั้นสูงก่อน จึงจะเห็นได้จากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้นจะเป็น
สมัยแรกที่มีการตั้งแพทย์ชาวต่างประเทศให้เป็นแพทย์ประจำราชสำนัก และโรงพยาบาล
แห่งแรกที่ตั้งขึ้นในเมืองไทยก็เป็นโรงพยาบาลซึ่งตั้งขึ้นเพื่อรองรับกิจการทหาร
คือในปี พ.ศ. 2422 มีการจัดตั้งโรงพยาบาลทหารหน้า จนถึง พ.ศ. 2431 จึงมีการตั้ง
โรงพยาบาลศิริราชขึ้นเพื่อเป็นโรงพยาบาลสำหรับประชาชนแห่งแรก และในปีเดียวกัน
ก็มีการตั้งกรมพยาบาลขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรับผิดชอบเกี่ยวกับการรักษาพยาบาล
เช่น การจัดการปลูกฝีเป็นทานให้แก่ประชาชน การตั้งโอสถศาลาเพื่อชายาไทยและยาฝรั่ง
การควบคุมและจัดการกิจการของโรงศิริราชพยาบาล และโรงพยาบาลอื่น ๆ ที่จัดตั้งขึ้นใน
กรุงเทพอีกหลายแห่ง คือ บวรพาพยาบาล โรงพยาบาลเทพศิรินทร์ โรงพยาบาลบางรัก
โรงพยาบาลคนเสียจริต นอกจากนี้ยังรับผิดชอบในกิจการสร้างบุคลากรทางการแพทย์
โดยได้จัดตั้งโรงเรียนแพทยากรขึ้นใน พ.ศ. 2432 เพื่อผลิตแพทย์ประจำโรงพยาบาล
ซึ่งเปิดขึ้นในเวลานั้น แสดงให้เห็นถึงการที่ผู้นำรัฐยอมรับการแพทย์แผนตะวันตกให้เข้ามา
แทนที่การแพทย์แผนโบราณอย่างเป็นทางการ ซึ่งจะมีผลตามมาก็คือ การสร้างบุคลากร
ทางการแพทย์แผนตะวันตก เพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงทางการแพทย์ที่เกิดขึ้น อันได้แก่

แพทย์ พยาบาล เป็นคน

การจัดการศึกษาพยาบาลมีจุดเริ่มแรกมาจากการรับบริการแพทย์แผนตะวันตก เข้ามาใช้ทำให้เกิดการจัดการพยาบาลแผนตะวันตก การนำวิธีการพยาบาลแผนตะวันตก เข้ามาใช้ในสังคมไทยนี้เริ่มมาจากชนชั้นสูงก่อน ทั้งนี้เนื่องมาจากปัญหาการตายจากการคลอดบุตรของสตรีมีอัตราสูง ผลที่ตามมาคือ ชนชั้นสูงได้พยายามที่จะทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการสุติกรรมในหมู่เจ้านายฝ่ายใน อย่างไรก็ตามความขัดแย้งทางความคิดระหว่างประเพณีการคลอดบุตรแบบดั้งเดิมและการคลอดบุตรแบบใหม่ก็ยังเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ จนกระทั่งมีเหตุการณ์อันแสดงให้เห็นถึงคุณประโยชน์ของการพยาบาลแผนตะวันตก ดังเช่น การที่กรมหมื่นปราวปรปักษ์ได้ให้หมอกาแวน ซึ่งในขณะนั้นเขามารับราชการเป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นผู้ทำคลอดและใช้วิธีการพยาบาลตามแผนตะวันตกให้แก่ม่อมของท่าน ขณะนั้นเองสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถก็มีพระราชดำริเห็นประโยชน์ของการพยาบาลแบบตะวันตก พระองค์ได้ส่งเด็กหญิงอายุ 10 - 11 ปี จำนวน 4 คนไปยังประเทศอังกฤษเพื่อเตรียมตัวให้เข้าเรียนวิชาพยาบาลแผนตะวันตก แต่เนื่องจากเด็กเหล่านั้นต้องเสียเวลาเรียนอีกนานกว่าจะได้ศึกษาวิชาพยาบาลจึงต้องล้มเลิกเสียก่อน ในระหว่างที่ส่งเด็กผู้หญิงทั้ง 4 คนไปเรียนวิชาพยาบาลนั้นเอง ก็มีมูลเหตุที่ทำให้สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถได้ใช้วิธีการพยาบาลตามแบบตะวันตก ภายหลังจากนั้นเป็นต้นมา สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงพยายามเผยแพร่วิธีการพยาบาลตามแบบตะวันตก โดยการพระราชทานเงินค่าทำขวัญให้แก่ผู้ที่มาคลอดบุตร ณ โรงพยาบาลศิริราช และใช้วิธีพยาบาลแผนตะวันตก (เล็กอยู่ไฟ) นั้นจะได้รับพระราชทานเงินค่าทำขวัญคนละ 10 บาท ต่อมาหม่อมเอช อาคัมเขน ได้เสนอโครงการจัดตั้งโรงเรียนพยาบาลแผนตะวันตกและหญิงพยาบาลขึ้น โดยได้รับความเห็นชอบจากสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ โรงเรียนพยาบาลแผนตะวันตกและหญิงพยาบาลได้เปิดสอนในปี พ.ศ. 2439 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์ในค่านายหน้า ครั้งแรกเปิดสอนที่บ้านท่านผู้หญิงเปลี่ยน จุกมั่งหมาย ในการจัดตั้งโรงเรียน ก็คือ ท้องการฝึกหัดพยาบาลแผนตะวันตก แต่ด้วยเหตุในหลักสูตรจำเป็นต้องสอนวิธีการพยาบาลควบคู่ไปด้วย ดังนั้นเมื่อนักเรียนสำเร็จหลักสูตรไปก็จะรู้วิธีทำการพยาบาลแผนตะวันตก เป็นเบื้องต้นและรู้วิธีการพยาบาล

ควบคุมไปด้วย อย่างไรก็ตามเนื่องจากในเวลานั้นไม่มีความนิยมที่จะให้สตรีไปพยาบาล ผู้ที่มีโชติภาติ ประกอบกับนักเรียนที่จบการศึกษาจากโรงเรียนแห่งนี้ส่วนใหญ่ เมื่อจบการศึกษา ออกไปแล้วหากไม่กลับไปทำงานเพื่อสนองพระราชเสาวนีย์ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ก็มักทำงานเฉพาะในวงแคบ ไม่ได้ออกมาทำงานตามโรงพยาบาล

ในระยะเวลาก่อนมาคือ ในปี พ.ศ. 2449 รัฐบาลได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัด "คนพยาบาลประกาศนียบัตร" ขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะจัดการฝึกหัดคนพยาบาลขึ้น เพื่อให้สามารถทำหน้าที่พยาบาลตามหลักวิชาการ ได้ ซึ่งแต่เดิมมานั้นผู้ทำหน้าที่พยาบาล คนไข้ตามโรงพยาบาลจะใช้วิธีการจ้างคนมาทำหน้าที่พยาบาล โดยไม่คำนึงว่าจะมีความรู้ ในการพยาบาลแคว่อย่างใด การที่รัฐจัดหลักสูตรนี้ขึ้นมาอาจเป็นเพราะต้องการผู้ทำหน้าที่ พยาบาลที่รู้จักหลักการให้บริการแก่ผู้ป่วยเท่านั้น ภัยหลักสูตรจะเน้นในเรื่องของจรรยา มากรกว่าความรู้ในด้านอื่น ๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าหลักสูตรคนพยาบาลประกาศนียบัตรนี้ จะรับแต่บุรุษ และการฝึกหัดก็ค้างอยู่ได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ การทำหน้าที่พยาบาลผู้ป่วยยังเป็นสิ่งใหม่จึงมีแต่บุรุษเท่านั้นที่อาจกระทำหน้าที่ เช่นนี้ได้ เนื่องจากค่านิยมของสังคมในการที่สตรีจะเป็นผู้ทำหน้าที่พยาบาลคนต่างเพศที่มีโชติภาติของกน เป็นสิ่งที่ยังไม่เป็นการยอมรับ และประกอบกับในเวลานั้น แพทย์จะเป็นเพียงบุคคลากร กลุ่มเดียวที่รัฐมุ่งให้ความสนใจ ทำให้แพทย์หญิงครรภ์และคนพยาบาลประกาศนียบัตร ไม่ค่อยปรากฏความสำคัญในเวลานั้นเช่นกัน ดังจะเห็นได้ว่าการฝึกหัดคนพยาบาล ประกาศนียบัตรกระทำได้เพียง 9 รุ่นเท่านั้น กล่าวคือภายหลังจากปี พ.ศ. 2467 การฝึกหัดคนพยาบาลประกาศนียบัตร ก็ต้องสิ้นสุดลง

ความคลี่คลายของบุคคลากรประเภทพยาบาลจะมีการพัฒนาอีกครั้ง เมื่อมีการ จัดตั้งโรงเรียนพยาบาลของสภาภษาศาสยามในปี พ.ศ. 2457 เพื่อให้นางพยาบาล สามารถออกไปทำการพยาบาล ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ได้ โดยในปีแรกที่มีการจัดตั้ง โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ทางโรงพยาบาลได้ใช้นางพยาบาลจากโรงพยาบาลศิริราช

* โปรรคหุหลักสูตร "คนพยาบาลประกาศนียบัตร" ในภาคผนวก จ. และรายงาน ผู้ที่สำเร็จหลักสูตร "คนพยาบาลประกาศนียบัตร" ในภาคผนวก ฉ.

และมีสตรีอื่นมาสมัคร เป็นผู้ทำหน้าที่พยาบาลให้แก่คนไข้หญิง ส่วนคนไข้ฝ่ายชายก็ใช้ พยาบาลทำหน้าที่พยาบาล แต่ต่อมาเมื่อชนชั้นสูง เข้ามามีอำนาจในการศึกษาวิชาพยาบาล โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะยกสถานะของวิชาพยาบาลให้สูงขึ้น ซึ่งผลจากการดำเนินการดังกล่าว ก็ทำให้หน้าที่ของพยาบาล ได้ถูกยกให้เป็นหน้าที่ของสตรีไปโดยปริยายและจะมีผลสืบเนื่อง มาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าจะมีความพยายามที่จะเปิดโรงเรียนฝึกหัดบุรุษพยาบาลในเวลาต่อมา ก็ยังปรากฏว่า ผู้ที่เข้ามาศึกษายังมีจำนวนน้อยกว่าสตรี ดังนั้นผู้จบการศึกษาพยาบาลจึงมี สตรีเป็นส่วนใหญ่และเมื่อมีผู้จบการศึกษาพยาบาลเพิ่มขึ้นมาพอสมควร ประกอบกับมีผู้อาศัย วิชาพยาบาล เพื่อการประกอบอาชีพในสังคมสมัยใหม่ อันเป็นระยะเวลาที่การมีอาชีพ เป็นสิ่งสำคัญส่งผลให้ในเวลาต่อมา มีผู้ให้ความสนใจในอาชีพพยาบาล และสมัครเข้าเรียน ในโรงเรียนพยาบาลเพิ่มขึ้น วิชาพยาบาลจึงพัฒนาเป็นวิชาที่ผู้ศึกษาสามารถนำความรู้ ที่ได้มาใช้ในการหาเลี้ยงชีพได้ เป็นผลให้วิชาพยาบาลพัฒนาเป็นวิชาชีพอย่างหนึ่ง

ในด้านการขยายตัวของสตรีซึ่งประกอบอาชีพพยาบาลนั้น อาจกล่าวได้ว่า ในระยะแรกสตรี เข้ามารับการศึกษาวิชาพยาบาลและประกอบอาชีพพยาบาลมีเป็น จำนวนน้อย เนื่องจากการยอมรับและการขยายตัวของ การแพทย์และการดูแลสุขภาพ แผนใหม่เกิดขึ้นอย่างช้า ๆ ในเวลาต่อมา นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ก็เริ่มมีการขยายตัว ของการพยาบาล และสตรีที่ประกอบอาชีพพยาบาล เพิ่มขึ้น ทั้งนี้ควมมีปัจจัยที่สำคัญสาม ประการ ได้แก่ การส่งเสริมให้สตรีเข้ามาศึกษาและเป็นนางพยาบาลมากขึ้น เพื่อช่วย ในการรักษาพยาบาลทหารที่ได้รับบาดเจ็บจากการสงคราม นอกเหนือจากการทำหน้าที่ พยาบาลให้แก่ผู้ป่วยในยามปรกติ ซึ่งมีผลสืบเนื่องอันสำคัญคือ ทำให้สตรีที่เป็นนางพยาบาล สามารถช่วยดูแลรักษาคนไข้ชายได้ เป็นการขยายบทบาทของสตรีและทำให้สตรีที่ประกอบ อาชีพพยาบาล ได้รับการปลูกฝังและยอมรับความว่างงานของคนเป็นประโยชน์ในการช่วย ปกป้องเอกราชของชาติ ประการที่สอง ได้แก่ การเปิดโรงเรียนพยาบาลของมิชชันนารี อันเป็นการเปิดโอกาสให้สตรีจำนวนหนึ่ง เข้าไปศึกษาวิชาพยาบาลอีกทางหนึ่ง ประการ ที่สามได้แก่ การรับความช่วยเหลือจากมูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ เป็นผลให้มีการปรับปรุง การวัดผลการศึกษาพยาบาลให้เข้าสู่ระบบสากลมากขึ้นอันเป็นการ เพิ่มประสิทธิภาพ ในการจัดการศึกษาพยาบาล ประการที่สี่ การเกิดเศรษฐกิจแบบเงินตราแทนเศรษฐกิจ

แบบพอยังชีพ ทำให้สตรีจำนวนหนึ่งจำเป็นต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้โดยไม่เป็นภาระของครอบครัว ซึ่งจะมีผลให้สตรีมีการเปลี่ยนทัศนคติต่อตัวเองว่าตนก็มีความรู้ความสามารถเท่าเทียมกับบุรุษ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่สตรีจำนวนหนึ่งได้แสดงความสามารถในการศึกษาเล่าเรียนและการประกอบอาชีพให้เป็นที่ปรากฏ ซึ่งมีส่วนให้สตรีเข้ารับการศึกษาระดับอาชีวศึกษาต่าง ๆ รวมทั้งพยาบาลมากขึ้น

ในสถานภาพและบทบาทของสตรีซึ่งประกอบอาชีพพยาบาลในสังคมไทยสมัยใหม่ ปรากฏว่าในช่วงแรกนั้นประสบปัญหาสำคัญก็คือ คนทั่วไปมักจะไม่มีความศรัทธาในอาชีพพยาบาล โดยมองว่าเป็นอาชีพของชนชั้นต่ำ เนื่องจากเป็นการทำงานรับใช้ผู้อื่น กลุ่มชนชั้นสูงผู้สนับสนุนและส่งเสริมการศึกษาพยาบาลจึงพยายามยกระดับสถานภาพของอาชีพพยาบาลทั้งทางด้านการสร้าง "แบบอย่างอุดมคติ" และยกระดับความรู้ความสามารถโดยการรวมกลุ่มกัน เพื่อจัดตั้งเป็นสมาคมอาชีพขึ้นมา ประกอบกับการขยายตัวของระบบราชการทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องขยายขอบเขตของอาชีพพยาบาลให้สามารถออกไปทำงานในขอบข่ายเดียวกันได้ ดังเช่น นางอนามัย และนางสุชาภิบาล จึงทำให้มีการขยายบทบาทของพยาบาลออกไป จากความเปลี่ยนแปลงในสถานภาพและการขยายตัวของบทบาทพยาบาล ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาคอนทราดิกชันอาชีพพยาบาลไปได้ และทำให้สังคมยอมรับในความสัมพันธ์ของอาชีพพยาบาลมากขึ้นตามลำดับ

กล่าวได้ว่า การที่มีสตรีจำนวนหนึ่งได้เข้ามาศึกษาและประกอบอาชีพพยาบาล ทำให้สตรีกลุ่มที่ประกอบอาชีพพยาบาลได้กลายเป็นกลุ่มที่มีรายได้เลี้ยงตัวเองได้โดยอาศัยความรู้อันได้มาจากการศึกษาเล่าเรียนและประสบการณ์ที่ได้รับมาโดยตรง นับเป็นการปรับเปลี่ยนบทบาทและสถานภาพของสตรีในสังคมไทยสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม แม้ว่า สถานภาพของบทบาทของอาชีพพยาบาลจะได้รับการยอมรับให้สูงขึ้น โดยการพยายามยกระดับจากชนชั้นสูง หรือสมาคมนางพยาบาลแห่งกรุงสยามจะมีส่วนในการยกระดับความรู้ความสามารถและสถานภาพของสตรีซึ่งประกอบอาชีพพยาบาลก็ตาม แต่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ "เพศ" ของสตรีที่ประกอบอาชีพพยาบาล ความรู้สึกและทัศนคติเกี่ยวกับการถูกกลั่น "เพศ" สตรีก็ยังคงปรากฏอยู่